

KREPOSTAN ČOVJEK — DOMET I ZADATAK*

Ivan Fuček

Prethodne napomene

Što riječ »krepost« ili »krepostan čovjek« uopće kaže današnjem čovjeku? Što kaže jednom prosječnom mladiću? Što kaže, recimo, inženjeru tehnike ili radniku, glumcu ili sportašu? Nekad je ta riječ »krepost« ili »vrlina«, »valjanost«, grčki »areté«, latinski »virtus« mnogo govorila čak i ljudima koji nisu poznavali Krista, kao npr. Ciceronu, Katonu, Seneki, čitavoj plejadi starih mislilaca, kojima je ideal života bio: »postati krepostan čovjek!«¹ Što ta riječ »krepostan čovjek« danas kaže bogoslovu, mladoj redovnici, pa čak i svećeniku i zreлом redovniku? Nije li to govor prošlosti? Jezik starine, koji nas ne zanosi, niti nas može zanositi? Uostalom, kad je riječ o »kreposti«, nemamo li dojam ili čak uvjerenje da se radi o nečemu što, doduše, spada na čovjeka, ali mu pridolazi kao

*Bibliografija

- K. Hörmann, *Tugend*, u *Lexikon der Christlichen Moral*, Tyrolia Vrl., 1976, 1606—1614.
S. Pinckaers, *Le nouveau de la morale*, Casterman, 1964, osobito *La vertu est tout autre chose qu'une habitude*, 144—161.
S. Guarise, *Virtù*, u *Dizionario enciclopedico di teologia morale*, Ed. Paoline, 1974, 1225—1241.
A. Günthör, *Chiamata e risposta*, v. I, Ed. Paoline, 1974, 617—646.
H. Klomps, *Tugenden des modernen Menschen*, Augsburg, Winfried-Werk Vrl., 1970.
O. Fr. Bollnow, *Wesen und Wandel der Tugenden*, Frankfurt—Berlin—Wien, Ullstein, 1970.
A. Živković, *Kršćanske kreposti*, Zagreb, 1942, ovdje: *O krepostima uopće*, 20—74.
K. Rahner, *Grundkurs des Glaubens*, Herder, 1976, osobito *Allgemeine Charakteristika des christlichen Lebens*, 388—396.
D. von Hildebrand, *Heiligkeit und Tüchtigkeit*, Regensburg, Habel, 1969.
I. Fuček, *Možemo li još govoriti o »kreposti«?*, *Obnovljeni život*, (1, 1977), 44—52.
J. Pieper, *Tugend*, u *Handbuch theologischer Grundbegriffe*, Bd. 4, Dtl 1970, 282—286.
K. Rahner, *Tugenden*, u *Sacramentum Mundi*, Bd. 4, Herder, 1969, 1037—1042: *Isti, Tugenden*, u *Herders Theologisches Taschenlexikon*, Bd. 7, Herder, 364—367.
AA. VV., *Laici e vita cristiana perfetta*, Ed. Paoline, 1967, 1—368.
B. Stoecle, *Rechtfertigung der Tugend heute*, u *Stimmen der Zeit* 99(1974), 291—304.
B. Stoecle (Hrsg.), *Tugend u Wörterbuch Christlicher Ethik*, Herder, 1975, 243—247.
V. Eid, *Tugend als Werthaltung*, u *Humanum*, Hrsg. J. Gründel-V. Eid, Patmos, Düsseldorf, 1972, 66—83.
J. Kuničić, *Krepost je iznad navike*, u BS 40(1970), 308—316.

¹ Usp. Seneca, *Vom wahren Leben. Ausgewählte Schriften*, Hrsg. G. Stenzel, preveo na njemački A. Th. Lang, Sigbert Mohn Vrl. (bez naznake godine). Usp. ARISTOTELIS *Ethica Nicomachea*, recognovit brevisque adnotatione critica instruxit L. Bywater, Oxonii, Typ. Clarendoniano, 1975, usp. Index »areté«, 231.

neki ukras, nešto lijepo što ga obuhvaća izvana, dok njegovu narav, njegovu sržnost, cjelinu čovjeka kao čovjeka i bitnost njegove osobe ne dotiče i ne prožima? I čini nam se da bez toga »dekor«, više ili manje lijepog »nakita«, čovjek vrlo lijepo može biti dobar, dapače i dobar kršćanin, pa i svećenik i redovnik. Zanimljivo je koliko smo zahvaćeni takvim predodžbama. Svijet »kreposti« čini nam se nestvaran poput fatamorgane ili namješten kao Potemkinova sela.

Oba su ta stajališta pogrešna. Pogrešno je misliti da nam riječ »krepost« danas vlše ništa ne govori. Pogrešno je svesti »krepost« na nešto što čovjek »posjeduje«, slično kao tranzistor ili novo odijelo. Čovjek ne »posjeduje« vjeru, nadu i ljubav, razboritost, pravednost, hrabrost i umjerenost. Kreposti nisu specifikacije koje na neki izvanjski način »pridolaze« čovjeku. Naprotiv, radi se o samom čovjeku kao takvom, pa mi kažemo: »čovjek je krepostan«, »ovaj je čovjek vjernik«, »čovjek nade«, »čovjek koji ljubi«, »razborit čovjek«, »pravedan čovjek« i sl. Ako, dakle, analitički govorimo o krepostima, ne smijemo ih nikad odijeliti od konkretnog čovjeka, niti ih smijemo promatrati izolirano u apstrakciji kao da to ne bi bile specifikacije čovjekova čitava bića ili čovjekove cjelokupne osobe.

Čovjek na Božji poziv odgovara iz svog temeljnog stajališta, iz svjesne i trajne veze s etičkim dobrom i višim vrijednostima. Taj čovjekov odgovor istječe iz tog dubinskog izvorišta. U tom je kontekstu pojedini čovjekov »etički čin« izvanjsko očitovanje onog unutrašnjeg, dubinskog. Izvanjski »krepostan čin« siguran je pokazatelj onog unutrašnjeg temeljnog čovjekova stava ili opredjeljenja (»optio fundamentalis«). Samo u tom okviru temeljnog izbora za dobro, koje obuhvaća cjelokupnu osobu u svim vidovima njezina naziranja i djelovanja, zanima nas i pojedina kategorijalna odluka ukoliko se očituje u pojedinom kategorijalnom činu, jer taj vjerno »izvana« svjedoči o onome što je »unutra«.

Čovjek nije automatski »krepostan čovjek«. Put koji tome vodi jesu ponavljane česte odluke i opetovani moralni čini. Na taj način u čovjekovu krepansom stanju *nastavlja* djelovati prošlost; tu sada djeluje onaj čovjek koji se je borio, možda kroz duge godine i velikim naporima, da stekne krepost, tj. da bude »krepostan čovjek«. Znamo da krepost nije *sigurno* posjedovanje, pa zato nekadašnji kreposnik u budućnosti može biti »zao čovjek« (Ez 18, 20—32). Krepost može izdržati samo ako čovjek slobodovoljno nastavlja borbu i poduzima hod prema novim metama uokvirenima zadnjom životnom svrhom. Stati znači silaziti natrag. Zaustaviti se znači nazadovati.

Promatramo li krepost kao »kršćansku vrlinu«, onda ona ne može biti samo plod ljudskog napora; to bi bio »pelagijanizam« ili »semipelagianizam«. ² Krepost je dar odozgora. To je priopćavanje božanskog čov-

² »Pelagijanizam« označava unutar teologije odbačeno stanovište s obzirom na problem milosti i slobode. Ime dolazi od britanskog monaha Pelagija. On je g. 400. u Rimu branio strogo biblijsku duhovnost s jakim voluntarizmom: zapravo sve mogu postići vlastitim nastojanjem. Usp. Rondet, *Pelagianismus*, u *Herders Theologisches Taschenlexikon*, Bd. 5, Herder, 1973, 378—380; Usp. DS 222, 371, 2616; »Semipelagianizam« je blaži oblik pelagijanizma. Usp. DS 2618, 2620.

jeku; sudjelovanje čovjeka na Božjoj dobroti i svetosti. Jer, dobar i svet kršćanski život jest Božji dar. Ja sam dar i treba da živim kao dar dan drugima, pa izvršivši svoju zadaću — ne onu koju sam si sam poduzeo, nego koju mi je Otac u svome Duhu doznačio — vraćam se natrag Ocu. Dakako, to se ne može dogoditi bez moje vlastite mnogostruke suradnje.

Upravo nas ti i slični motivi sile da o »krepsti« progovorimo stvarnu, autentičnu, teološku riječ, ali koja ne ostaje po strani konkretnog života, nego baš najživotnije i najkonkretnije želi zahvatiti nas ljude u svim našim životnim situacijama, u kojima treba da živimo kao vrijedni, kao poštteni, valjani ljudi i kršćani. Zato se ovdje radi o preobrazbi govora o krepsti. Ali ne samo govora nego o preobrazbi samog shvaćanja krepsti, u smislu koncilskog općeg poziva na svetost (LG 38—42). Radi se o novom uviđaju i uvjerenju.

Razvoj pojma

Ako je danas riječ »krepst« kod mnogih izgubila sjaj, privlačnost, cilj koji bi trebalo postići, ako je s izrazom palo i samo značenje, onda valja reći da je ta oporba upravljena na krivu adresu. Rijetko tko će se boriti protiv »vrline«. Bori se protiv njezine karikature. A karikatura, vanjskih oblića, farizejskih načina, odbojnih oblika svetosti bilo je kroz povijest dovoljno, čak toliko da je opasnost da u nesmotrenom naletu u nekom negativnom poopćenju, moderan čovjek samu krepst jednostavno odbaci kao »neuporabivo« ili nešto »iz naftalina«.

Max Scheler je u jednom eseju napisanom još prije prvog svjetskog rata pod naslovom *Za rehabilitaciju krepsti* ustanovio da je ta riječ »krepst«, koja je u »drugim vremenima« označavala »vrlo dražesno, zanimljivo i puno šarma biće« toliko izgubila »da jedva još možemo zaustaviti smijeh kad o njoj čujemo ili čitamo«. A Paul Valéry je rekao ispred Francuske akademije da je riječ »vertu« (krepst) mrtva. Na to duhovito primjećuje J. Pieper, da se riječ »krepst«, osim u Francuskoj akademiji znanosti, ipak još može susresti u opereti i u katekizmu.³ Mada je taj pojam za većinu današnjih ljudi stran, čini se ipak da je za etičku nauku neophodan, dok kršćanski život bez krepstnog sadržaja nije moguće zamisliti.

U našem zapadnom mišljenju o etičkom čovjeku nauka o krepstima vrijedila je kao temeljna forma, unutar koje se nastojalo sistematski kazati što čovjek »mora« činiti. Kad Sokrat govori da je krepstan onaj koji posjeduje znanje, onda pod izrazom »znanje« podrazumijeva voljnu odluku koja privodi dobrom činu. Platon je razradio krepsti prema duševnim moćima: *umjerenost* je u osjetilnoj težnji, *hrabrost* u srcu, a *mudrost* u razumu. A gdje se te tri krepsti nađu zajedno, tamo je krepst *pravednosti*, koja ih skladno povezuje. Kod Aristotela krepst je »trajno raspoloženje raditi prema razumnom izboru« i to ne bilo kako nego »po srednjoj liniji što je razuman čovjek odredi«. Toma prema Aristotelu i

³ J. Pieper, *Tugend*, u *Handbuch theologischer Grundbegriffe*, Bd. 4. Dtv., München 1970, 282—286.

Augustinu, koji je prihvatio Platona, naziva krepost »duševnim dobrim svojstvom ili trajnim raspoloženjem (stanjem, izborom) po kome se neporočno živi, kojim se nitko zlo ne služi.«⁴ Važan je ovdje Tomin »habitus mentis« — stanje, izbor. Radi se o određenju ili opciji, koje je stalno i djelotvorno. Svojim putovima idu Descartes, Spinoza, M. Scheler i J. Klages.

U tom razvojnom procesu, dakako, bilo je i krivih mišljenja. Abelard je mislio da čovjek ne treba biti krepostan, jer nije potrebno uklanjati požudu. Begardi i Begine (svojevrsni monasi) tvrdili su da je krepost samo za nesavršena čovjeka. Echard je držao da nam Bog ne nalaže izvanjska djela a niti takva koja pridonose dobroti. Fenelon je opet naučavao da svecima koji posjeduju mistične darove nije potrebno vršenje kreposti, dok su u tom stanju.⁵ »Amerikanizam« pod konac 19. stoljeća u Americi i Francuskoj naučava da su »prirodne« kreposti više u skladu s potrebama i običajima našega vremena jer jače razvijaju aktivnost i energiju, dok »kršćanske kreposti« valja dijeliti u »pasivne«, koje bolje pristaju prošlim vjekovima, i »aktivne«, koje su prikladnije za naše doba. Međutim, svaka je krepost »aktivna« jer trajno usmjeruje na djelo, pa je tako lako uvidjeti da je amerikanizam promatrao stvari odviše izvanjski.⁶

Kako se danas Zapad vrlo oduševljava vrijednostima Istoka, pa se mnogo govori, piše i praktički uvježbava »Transcendentalna meditacija«, »Joga« i »Zen«, važno je znati da *indijska* filozofija prema brahmanskim *Upa-nishadama* pozna etički problem čovjeka i od njega traži dobra djela; traži krepostan način ponašanja i prema sebi i prema drugima. *Hinduizam* ili brahmanizam je religija nastala u Indiji nakon dolaska Arijaca oko 1500 g. prije Krista. Rasla je iz ljudskog iskustva, iz neprestanog istraživanja dubina vlastite svijesti, trajnog razmišljanja i stalne brige da ne izgubi ništa od bogatstva iskustva. Sva zemaljska stvarnost, život, radost, osobnost i ljubav smatra se obmanom i izvorom trpljenja. Tome se čovjek može ukloniti odvajanjem od te zemaljske stvarnosti i ponovnim sjedinjenjem (Advajta-Vedanta) ili izvjesnim vježbama sabranosti (Samkhya i Yoga). »Duboko se doimlje usmjerenje prema duhovnom i unutrašnjem životu.«⁷

B u d i z a m naučava da oslobođenje ne dolazi krajnjim odricanjem nego ravnotežom, i to ravnotežom između potpunog života i odricanja. To donosi vedrinu i mir ovdje i sada. Treba »pobjeći od boli«, koja dolazi od sjetilne želje i života. Čovjek treba nastojati da se oslobodi takvih želja pa da pobjegne od neprestane promjene bolnih, promjenljivih i nezbilj-

⁴ »Virtus est bona qualitas mentis, qua recte vivitur, qua nullus male utitur, quam Deus in nobis sine nobis operatur.« Tu definiciju Toma prenosi od P. Lombarda. Sam dodaje da je bolja definicija ako se umjesto »qualitas« stavi »habitus«: Esset tamen convenientior definitio, si loco qualitatis *habitus* poneretur...« S. Th. 1—2 q 55 a 4.

⁵ (Abelardo) DS 739; (Begardi i Begine) DS 896; (Echard) DS 966 i 967; (Fénelon) DS 2371.

⁶ G. de Pierrefue, *Americanisme*, u *Dictionnaire de spiritualité*, publ. M. Viller, T I, 475—488; DS 3343—3346.

⁷ *Novi katekizam, poruka vjere za odrasle*, Stvarnost, Zagreb, 1970, 36—37; Ž. Kustić, *Velike religije svijeta*, Zagreb, 1974, osobito *Duh hinduizma*, 12—27.

nih stvari od kojih se sastoji svijet, uključujući tu i samoga čovjeka. To je put prema Nirvani, neosobnom životu u kojem nema više nikakvih boli. Dok kršćanstvo ide za smirenjem osobe u osobnom Bogu, dotle Budizam ide za neosobnim smirenjem, kao nekim rasplinućem i nestankom u Nirvani.

Zoroastrova *Zend-Avesta* nalaže svojim pristašama dobrotvorna djela, uz čistoću u mislima, riječima i djelima. Konfucije (Kung-Futse, rođen 551. prije Krista) oslanjajući se na starodavnu kinesku mudrost i na svoje vlastito razmišljanje započeo je naučavati da se savršenstvo života nalazi u trajnom svladavanju samoga sebe, svojih nižih težnja i u praktičnom vršenju čitava niza kreposti: blagosti, pravednosti, iskrenosti, poslušnosti, pobožnosti itd. To je praktičan nauk sav usmjeren prema kreposnom djelovanju. Taoizam, koji potječe od dubokog mislioca Lao-Tsea, možda suvremenika Konfucijeva, izložen je u knjizi pod naslovom *Knjiga života i kreposti* (Tao-te-king). Taj oblik kineske religije je više kontemplativan i smjera na traženje smirenja, traži posljednje uzroke svih stvari u razmišljanju, oslobođenju od svake požude.⁸

Bilo bi vrijedno i zanimljivo proučiti u *marksističkoj* etici elemente kreposnog života, kako ih nazrijevamo kod Mahovca ili Vukasovića, koji piše: »Te pozitivne kvalitete ili moralne osobine ličnosti svrstat ćemo u 12 skupina, koje prezentiraju moralna svojstva: čestitost, uljudnost, discipliniranost, humanost, pravednost, društvenost, dosljednost, prekaljenost, radinost, samostalnost, patriotizam i internacionalizam.« Unutar tih skupina navodi ostale pozitivne i negativne moralne osobine. Tako npr. krepost umjerenosti i razboritosti svrstava pod »discipliniranost«, dok hrabrost stavlja pod »prekaljenost«. U toj njegovoj »skici moralnog profila ličnosti«, mi bismo se izrazili — u skici čovjekovih »naravnih« vrlina — nalazimo više od 55 posve razlučenih »moralnim osebina« ili »pozitivnih kvaliteta«.⁹

Nauka Pisma

Stari zavjet: Biblija je siromašna kad govori o vrlini ili poroku općenito. Za razliku od grčkog humanizma Biblija ne promatra vrline toliko s gledišta čovjeka i njegova usavršavanja koliko s gledišta Boga i njegova nauma o čovjeku. Bog želi sjediniti ljude sa sobom i međusobno, a to zajedništvo traži moralno napredovanje. Savršen čovjek nije onaj koji se upinje da takvim postane, nego onaj koji traži Boga i koji, da bi u tome uspio, slijedi put što mu ga Bog zacrtava; jedini put na kojem će čovjek naći svoj osobni rascvat. To temeljno stajalište izraženo je obrascem »hoditi s Bogom« (Post 5, 22. 24; 6, 9). Taj stav čini neporočnim Henoka, Nou, Abrahama, Mojsija, druge. Oni su kreposni ljudi, »pravednici«.

U *Mudrosti* nalazimo utjecaje grčke filozofije ili kardinalnih kreposti, koje su već bile Grcima poznate: »Ako li pak tko ljubi pravednost, pa,

⁸ *Novi katekizam*, 37—41; Ž. Kustić, nav. dj., 28. sl.

⁹ Usp. M. Machovec, *Jesus für Atheisten*, Stuttgart, Kreuz Vrl., 1972; T. Goffi, *Etica cristiana in acculturazione marxista*, Cittadella Ed., Assisi, 1975; A. Vukasović, *Moralni odgoj*, Liber, Zagreb, 1974, osobito str. 214, inače od 214—221.

kreposti su plodovi njezinih napora: ona poučava umjerenosti i razboritosti, pravednosti i hrabrosti, od kojih u životu nema ništa korisnije ljudima« (Mudr 8, 7).¹⁰

Novi zavjet: Kao u SZ tako i u NZ manjka opći pojam »krepost«, a ne susrećemo ni refleksije o kreposti općenito. Luka se u izvještaju o Isusovu djetinjstvu, prikazujući neke osobe kao kreposne, služi starozavjetnim izrazom »pravednik«: Zaharija i Elizabeta (1, 6), starac Šimun (2, 25). Matej Josipa naziva »pravednim« (1, 19). I u Govoru na gori »pravednost«, koja treba da bude veća od farizejske, ukazuje nam se kao zgusnuti moralni život koji se živi u Kraljevstvu Božjem (Mt 5, 20).

Ako je stablo dobro, donosi dobre plodove, ako je loše, donosi loše plodove; zavisi od samoga stabla (Mt 7, 17—20); znači: od temeljnog čovjekova stajališta. Pojedini čovjekovi čini pokazuju unutrašnju dobrotu čovjeka od koje zavise i koju na van projiciraju. Ta dobrota je »plod Duha Svetoga« (Gal 5, 22), pa je tako kršćanska krepost (»areté«) nešto potpuno drugo: svršnost moralnog života kršćanina koncentrira se na izgradnju Božjeg kraljevstva i »na hvalu slave (Božje) milosti« (Ef 1, 6), a ne prvenstveno na izgradnju dobra čovjeka i ispravna građanina, mada se to uključuje u kršćansku viziju. Pismo nipošto ne želi izbrisati ili zaniijekati tzv. »naravnog čovjeka« i »naravne kreposti«. Ono se ne želi od njega odijeliti. Naprotiv, kršćanska krepost, kako izlazi iz tekstova Sv. pisma, obuhvaća čitava čovjeka: »naravnog« pod vidom njegova drugotnog i prvotnog životnog poziva i, dakako, »vrhunarnog«, ako to lučenje može biti dopušteno. Čitav »čovjek kao čovjek«, sa svim što sadrži ta riječ, uključen je u »biti vrijedan kao kršćanin«. Razni oblici antropocentrizma, koji bi nijekali tu kršćansku puninu, i htjeli izdvojiti samo jedan ili drugi vidik, bili bi lažni.

Taj svetopisamski pojam kreposti pomoću filozofskih kategorija kroz vjekove je dalje razvijala kršćanska teološka znanost. Uz kratak prikaz evolucije pojma kreposti, ne ulazeći u mnogostruki razgranati razvoj iste teologije, želimo se ograničiti na pojam kreposti prilagođen shvaćanju današnjeg čovjeka. Ne želimo uopće teoretizirati. Želimo, naprotiv, vodeni ispravnom teološkom refleksijom praktički pokazati što zapravo znači biti »krepostan čovjek«. Želimo, dakle, ići posve egzistencijalno, životno.

Valjan u pozivu

Često kažemo: taj je čovjek na mjestu! Vrijedan je u svom zvanju. I jasno nam je što time želimo reći. Izričemo, ne razmišljajući, o njemu bar dvije istine. Prije svega, želimo istaknuti da je spreman na sve zahtjeve koje poziv na njega stavlja. Onaj radnik ustaje u pet ujutro, da bi autobusom ili drugim prijevoznim sredstvom stigao na svoje udaljeno radno mjesto i započeo posao točno u sedam sati. Godinama radi u noćnim smjenama. Godišnji odmor, zbog male plaće, a velike obitelji, jedva može ikada pošteno iskoristiti. Ali nakon radnog vremena i nešto nužnog odmora on posvećuje sve svoje minute djeci, obitelji, svom stanu, brine

¹⁰ Usp. RBT, *Vrline i poroci*, 1472—1476.

se za sutra, ne zalazi u društva koja bi ga mogla odvratiti od valjanosti u pozivu, ne podaje se tisućama slabosti svoga vremena; od sto mogućnosti izabrao je jednu i njoj je vjeran, u njoj je točan, pošten. Sve mu je to prirodno, rado se odriče ostaloga da bi uzmogao odgovoriti zahtjevima svoga zvanja.

Kad za nekoga kažemo da je valjan u svome pozivu, drugo što izričemo jest da dobro ili čak primjerno svladava zadatke koji mu nadolaze. Izvodi ih okretno, znalčki, providonosno za budućnost, obazrivo prema drugima. Sjetimo se službenika na blagajni po našim trgovinama ili šalter-skog radnika na velikim poštama, prodavača karata na kolodvorima velegradova, ili prometnika na najprometnijim čvorištima našega grada. Pred takvima nerijetko čekaju »repovi«; svi broje minute, svima se žuri, ponekad počinju mrmljati, glasno protestirati. Sjetimo se čovjeka koji je svaki dan kroz osam sati rob strojeva, ili onoga koji radi u tvornici »na vrpci«, recimo sa zadatkom da učvrsti dva vijka na nekom motoru; na stotine takvih strojeva prodefilira pred njim kroz osam sati, a on na svakome treba da učvrsti uvijek jednako dva vijka. I on taj užasno monoton posao obavlja vjerno, točno, danima, godinama. Mi o njemu kažemo da je valjan radnik. Rijetko će o njemu novine napisati riječ, ali ako napišu, reći će da je dobar producent i da pridonosi privredi i progresu.

Sva ta panorama poziva koje smo spomenuli i još tisuće drugih sve do najozbiljnijih znanstvenih radnika, obično ne zahvaća cjelokupnog čovjeka; uglavnom zahvaća jedno određeno područje koje mu nekako izvana dolazi, ako ne baš tako kao kad čovjek obuče ovo, a ne ono odijelo, no ipak ni tako kao što duša ispunja tijelo, vid oko, a sluh uho. Ali među pozivima postoje, znamo dobro, i takvi koji egzistencijalno zahtijevaju ne samo osam sati radnog vremena nego sve sate i minute dana; to su zvanja koja možemo nazvati novim »ja«. Svećenik je svećenik sva dvadeset i četiri sata — ili nije što bi morao biti. Redovnik je u svoj poziv uložio čitav svoj život, sve sate i minute. Majka obitelji može toliko solidno shvatiti svoje zvanje majke da jednostavno potpuno zaboravlja sebe; njezina su briga djeca: njihov odgoj, njihov napredak, njihova budućnost. I ona se daje potpuno dok se do kraja i savršeno ne istroši.

Svima ovima »na plićoj« ili »na dubljoj« razini životnih poziva omogućena je ta spremnost i to primjerno svladavanje zadataka samo zato jer su si priskrbili i stekli neke nužne kvalitete. Stekli su nužno stvarno znanje; završili su potrebne škole i položili ispite, jer bez diplome se danas nikamo ne može; imali su određenu praksu; dali su se rukovoditi, opominjati i poučavati sve dok se nisu osamostalili i zaokružili svoje znanje. Razvili su stanovite sposobnosti, koje bi inače bile zahirile; često je to bilo dugotrajnim uvježbavanjem, ponovnim započinjanjem i neumornim treniranjem. Stekli su u svom dosadašnjem službenom životu svoja vlastita nova iskustva; marno su ih skupljali, uspoređivali, loša odbacivali, dobra povećavali i time su postali iskusni u svojem pozivu: iskustvo dolazi nakon knjiga i studija, a važnije je od svih knjiga i studija.

Prirodno je da svaki čovjek u svom pozivu želi nešto ostvariti, želi biti vrijedan i koristan drugima. Takvu valjanost u pozivu s pravom od svih nas drugi ljudi očekuju, o tome govore, to cijene, za tim se povode. Ona

je »zarazna«, nečemu vodi, čini čovjeka vedrim, radosnim, sretnim, jer doživljava da mu je život ispunjen, vrijedan, da on u društvu nešto jest i nešto znači. Valjanost u zvanju danas drži u pogonu čitav ekonomski život, od čega svi živimo. Pa kao što ona solidno osigurava vlastitu egzistenciju, tako jamči i za egzistenciju drugih.

Nevaljanost i nevrijednost u pozivu degradira čovjeka sama i nanosi štetu drugima. Nevaljan liječnik, nesposoban profesor, inženjer koji nije dobro naučio svoju struku niti se dalje specijalizirao, svećenik koji je postao puki činovnik religije i administrator, redovnik koji nosi to ime, a zapravo je propala egzistencija, kirurg kome nije stalo do toga hoće li prerezati nešto o čemu ovisi život pacijenta, psihijatar koji obmanjuje bolesnike koji mu se iskreno povjeravaju — svi oni i slični nevaljani u svom pozivu ponizuju sebe i štete čovječanstvu. Tim se jasno pokazuje što znači biti valjan u svom pozivu; to je nešto što se ne može ničim drugim nadoknaditi, ne može se »prošvercati« ni odglumiti; to se mora vjerno i neumoljivo odživjeti — i to u svim zvanjima!

Valjan kao čovjek

Ali postoji jedna valjanost druge vrste, na mnogo dubljem i širem nivou, mogli bismo reći, na nivou »čovjeka kao čovjeka«. Ta valjanost ne označuje tek neki naš posebni kvalitet: sposobnost da netko od nas bude dobar glazbenik, a drugi tehničar, jedan da bude odličan matematičar, a njegov susjed primjeran pedagog, ovaj da bude dobar umjetnik ili rado čitani pisac, a onaj pronicav političar. Ta valjanost nije zatvorena tek na jedno posebno, iako možda izvrsno, ali ipak ograničeno područje naše ljudske djelatnosti, kao kad se netko od nas vrlo okretno snalazi u gospodarskim pitanjima, trgovini ili bilo kojim drugim vrijednim ljudskim zanimanjima. Kod te valjanosti, o kojoj sada želimo govoriti, ne mislimo, više na čovjeka ukoliko izvodi određen svrshodan službeni posao. Ovdje mislimo na valjanost koju možemo promatrati u dvije dubinske dimenzije. Obje te dimenzije označuju našu etičku, tj. čudorednu ili moralnu valjanost, po kojoj upravo jesmo ono što kao ljudi jesmo, samo s nekim posebnim nijansama.

Prije svega, ovdje mislimo na »čovjeka kao čovjeka«. Biti valjan čovjek, to je osnovna etička vrijednost. Zato etička valjanost obuhvaća čitava čovjeka, cjelokupnu osobu sa svim njezinim dostojanstvom, obvezama, sa svim onim što ona posjeduje i jest; s radostima, žalostima, nadanjima, strepnjama. Biti valjan kao čovjek označava, dakle, njegovu čudorednu ili moralnu vrijednost. Nije to na nama tek neki sporedni kvalitet, bez kojega bismo mogli biti. Nije to neki lijepi »broš« ili »zlatan lančić«, pa ni odijelo koje danas oblačimo, a sutra svlačimo i ostavljamo, jer se promijenila moda, a ne smijemo biti staromodni.

Biti valjan kao čovjek zahvaća, jednostavno našu najintimniju ljudsku sržnost, našu bit u svim njezinim vidovima; oplemenjuje naše osjećaje i dovodi ih u sredenost, jača našu volju stanovitom trajnošću upravlja je na dobro i na ljubav koja će se očitovati u tisućama konkretnih prilika života, naš razum usmjeruje prema plemenitim spoznajama koje onda

nukaju volju i priklanjaju naš afektivni svijet prema jedinstvenom cilju: ostvariti se kao čovjek. Ta valjanost, kad je prihvaćena, pomalo prodire i do podsvijesti, pa i nju — na dublji način nego je to postavio Freud ili Jung — »očovječuje«, pridiže, očudoređuje.

Biti valjan kao čovjek znači, prema tome, biti zahvaćen, biti fasciniran dobrim, velikodušnim, plemenitim, altruističkim, Božjim dubinama dobrote i ljubavi i nastojati ih u sebi što dublje utjeloviti i ostvariti. To znači biti do u zadnju stanicu bića, cjelokupnog našeg tjelesno-duhovnog sklopa, prožet onim što u svakom vidu i u svakoj dimenziji dubine i širine čovjeka čini čovjekom, afirmira ga kao čovjeka, pomaže mu da se potpuno ostvari u svim vidovima svoje ljudskosti, upravo onako kako je to Stvoritelj zamislio. Naravno, ta ista etička valjanost čovjeka stavlja na nj neumoljiv zahtjev »traženja«; on je dužan trajno i neumorno tražiti kako bi se što bolje kao čovjek mogao ostvariti. Od toga zadatka nitko od nas ne može pobjeći, ne želi li sebe zaniijekati kao čovjeka.

Ali ovdje moramo pokročiti još jedan korak naprijed. Mi smo kršćani. Što to ovdje znači? Možda ovo ljudsko za nas ne vrijedi? Naprotiv! Ovo »biti čovjek i ostvariti se kao čovjek« — danas, inače, parola na tolikim ustima — za nas kršćane je u cijelosti uklopljeno u onome »više«; u onome »novome«, što nam je donio Krist Gospodin. Otac se nama u svo- me Sinu objavio kao Transcendentni, ali i u našoj nutrini kao živući Imanentni Bog. Objavio nam se kao naš najdragocjeniji »Dar«.

Valjan kao kršćanin

Kako je sam Isus Krist apsolutna Objava nama ljudima, samo si u Kristu čovjek može riješiti svoju »zagonetku«, »misterij« samoga sebe (GS 22). U čovjeku kao čovjeku postoji već korijen; to je njegova ljudska transcencija kojoj je Temelj Bog sam, to je njegov »vrhunaravni egzistencijal« ili milost koja je već vrhunaravni Božji život u nama. Iz tog korijena krštenjem u kršćaninu raste i razvija se Duh ljubavi »razliven u našim srcima«, Božja riječ posijana, izrasla i oplodena u nama. Isti Bog je u isto vrijeme izvan i iznad čovjeka, ne samo immanentan njegovoj nutrini, nego ga neizmjerljivo nadilazi kao transcendentan i uvijek ga poziva na nadu, koja se savršeno očituje u Kristovoj punini. Kršćanin je na putu prema ostvarenju te nade; ne bilo kakve nade, pa ni one plemenite ljudske, kakvu nam predlažu Ernest Bloch, Marcuse i drugi, nego božanske, jer što »oko ne vidje, i uho ne ču, i u srce čovječje ne ude, to pripravi Bog onima koji ga ljube« (1 Kor 2, 9).

Kristova »novost« je postati »obraćeni čovjek« i »ući u Kraljevstvo«, tj. imati hrabrosti živjeti taj Božji »dar«, Božje darivanje čovjeku; u sebi živjeti Boga Bogom samim! To s naše kršćanske strane znači sebe u tom pozivu na život »dara« zaista pretvoriti u jedincati savršeni odgovor: sam postati uzvraćeni »dar« Bogu u Isusu Kristu. Ako je, naime, »Božja logika« prema nama potpuno Božje darivanje ljudima (Bog nam je postao »dar«), onda ta ista Božja logika života mora postati i »našom logikom«. Uzvratiti »dar« »darom«, prikazbom nas samih, sučelice nedokučive dubine Božje ljubavi, postaje jedino logično »kršćansko bogoštovlje« i jedini »logičan kult« Boga (Rim 12, 1), postaje jedini velikodušni gest

koji uopće možemo prema Bogu misliti, a koji ima bitno, egzistencijalno značenje za kršćanina, dapače i za čovjeka kao čovjeka, samo što ovaj za to ne zna, jer nema kršćanske Objave.

Stoga, reći da se valjanost kršćanina kao kršćanina sastoji u »nasljedovanju Krista«, »u zapovijedi ljubavi«, u »ulasku u Božje kraljevstvo, ili da znači živjeti »Božji dar«, »Božju logiku« u Isusu Kristu, u kojemu nam se neprestano dariva Bog, što se nas tiče, čini nam se reći savršeno isto; to su jednake vrijednosti, koje, jednostavno, sve govore o proživljavanju one »novosti« koju nam je darovao Bog u svome Sinu Isusu Kristu. Tako smo zahvatili obje dimenzije: »biti valjan kao čovjek« uključeno je u onome »biti valjan kao kršćanin«. Nema sumnje, pozvani smo na ozbiljan, radostan, božanski zadatak!¹⁴

Baš to želi izraziti riječ »krepost«: vrijediti za nešto; biti vrijedan i koristan kao čovjek, biti vrijedan i koristan kao kršćanin! A to uključuje sposobnost tražiti, pronalaziti i proživljavati u sebi i kroz svoje dnevne dužnosti onu Tajnu koju smo maločas iznijeli, a o kojoj ni jedna znanost o čovjeku ne može nego samo tepati, jer ta Tajna nadilazi okvire svih znanosti o čovjeku, pa i same teologije. Zato je i naš govor ovdje tepanje malog djeteta o onome što kao ljudi i kršćani jesmo i što bismo morali biti; neizmjereno veća »nepoznanica« i Tajna negoli je to zamišljao A. Carrel. Naše je da tu tajnu otkrivamo, da u nju ulazimo i da je živimo; ta tajna nam je darovana, a mi treba da uzvratimo valjanim, vrijednim, neporočnim životom ili, jednostavno, »kreposnim« životom.

Nemojmo sad pomisliti da smo iskočili u nekog drugog čovjeka. Ne, to je taj isti čovjek; to smo mi koji živimo po tvornicama, prodavaonicama, trgovima, u prometnim sredstvima, za kompjutorima, ili duboko sabrani proživljavajući zajedničko euharistijsko slavlje. Sa službenom valjanošću obuhvatili smo samo omeđeni prostor čovjeka kojega se to tiče. S čudorednom valjanošću ili krepošću, daleko više, »pogodili« smo čovjeka kao čovjeka, čitava čovjeka, sveukupnu osobu, jer je čovjek čudoredno biće, pa upravo ono što čini čovjeka čovjekom i kršćanina kršćaninom jest njegova etička stvarnost, u smislu Augustinove »homines sunt voluntates« — ono što čovjeka čini čovjekom jest volja, odnosno ljubav. Znači: slobodnom voljom u ljubavi, dakako uz Božju pomoć, sebe ostvariti!

Ako se ne smijemo odreći »vrijednosti u zvanju«, još se manje smijemo odreći svoje »vrijednosti kao čovjeka i kršćanina«, čudoredne vrijednosti. Time bismo zanijekali, pregazili, odbacili sami sebe. Pa ako bismo to učinili, uvijek bi jednako u nama ostao »vapijući zov« na naše samostvarenje ili ostvarenje naše vrijednosti. A to ostvarenje svaki čovjek treba: treba za sebe ako želi biti smiren, uravnotežen, sretan. Treba ga za suljude s kojima živi i dolazi u doticaj, kojima pomaže i s kojima radi da i drugi budu radosni i sretni. To nam ostvarenje treba želimo li biti ljudi i kršćani. Treba nam ako želimo zajednički život svih ljudi poboljšati, unaprijediti, oblikovati ga po Stvoriteljevoj namisli. Biti ču-

¹⁴ Usp. I. Fuček, *Kršćanska etika u pokoncilskom previranju*, Temelji teološke etike, I. dio, Zagreb, 1976, 117—131.

doredno vrijedan, u sebi krije golemu tajnu i golem, ali najuzvišeniji ljudski i kršćanski zadatak.

Vrijedan u svemu

Čovjekova je misao, kako smo vidjeli, od početka povijesti čovječanstva oblikovala »nauku o kreposti«. Od tih postavki umnogome, ne znajući, još i danas živimo. Sv. pismo na mnogim mjestima govori o čudoredno-religioznim ponašanjima, koja su neophodna čovjeku ako želi doći Bogu. Ispustili smo nabranje grčkih i rimskih Otaca sve do Augustina i Grigora Velikog, koji su u tome bili upravo neumorni. A veliki teolozi poput Tome Akvinskog pustili su da se obje struje — ona grčko-rimske antike i naša kršćanska — sliju u jedno pa da tako što kristalnije zablista pojam biti »krepostan čovjek« i »krepostan kršćanin«. Teologija je na taj način sve do naših dana u posjedu sažetka duhovno-povijesne baštine, koja se oblikovala kao nauka o tri »božanske« i o četiri »stožerne kreposti«. Zadaća je teologije i duhovne nauke bila očita: sučeliti kršćansko s onim opće ljudskim i dopustiti da progovori cjeloviti čovjek. To je njezina vjekovna zadaća, koje se ni danas ne smije odreći.

Danas doživljavamo da se divna zgrada prošlosti drma, narušava. »Razumijevanje starih kreposti... na kojima su prijašnje generacije formirale svoj život, gubi na svojoj jačini uvjerenja. U stvari, radi se o uzbuđujućem procesu, pa je moralist ovdje sklon utvrditi znak uznapredovalog čudorednog propadanja«, veli Otto Friedrich Bollnow. A kad sam 1976. boravio neko vrijeme u Njemačkoj u Kreuthu i ondje upoznao majku od petero djece, vjernicu evangelističke Crkve i znanstvenu radnicu, u jednom razgovoru mi je uzbuđeno rekla: »Nužno je, apsolutno je nužno stare kršćanske vrijednosti današnjoj generaciji predočiti govorom koji će razumjeti, inače je opasnost da izgubimo milijune, pa da Crkva ostane još samo arhivski predmet.« Ne ulazeći u pretjeranost te izjave, očito je što je željela reći.

Sigurno i danas ostaje vrijedno ono što Platon reče o mudrosti, pravедnosti, hrabrosti, svladavanju, što nas Biblija uči o vjeri, nadi, ljubavi. To su refleksijom stečeni dragocjeni vidovi o čudorednoj vrijednosti čovjeka. Oni nas i danas zadužuju i na nas stavljaju zahtjeve. Pa iako čovjek kroz povijest ostaje u biti isti; onaj na čiju sržnost spada razumna narav, sloboda, »biti u tijelu« i slično, to se ipak tijekom povijesti pokazuje različit razvitak iste ljudske danosti. Preobrazba čovjeka sobom donosi zahtjev i za nekom preobrazbom sadržaja kreposti. Tako će Platonova »hrabrost« imati drugo značenje za narod koji svoju životnu egzistenciju mora obraniti od napadača, negoli u doba kad ratne napetosti ne spadaju u svakodnevna ljudska događanja. Ili se možda hrabrost samo u ratu ostvaruje? Nije li to u stvari etička jakost, koja u svako doba znači založiti se za dobru i plemenitu stvar bez okretanja natrag i traženja svoje udobnosti?¹²

Postoji, prema tome, stanovita preobrazba onoga po čemu je čovjek vrijedan i valjan. Stoga s uspjehom prošlosti naša suvremena zadaća na

¹² U ovom dijelu slijedim H. Klompsa, *Tugenden des modernen Menschen*, Augsburg, Vrl. Winfried-Werk, 1970, osobito *Zum Wandel der Tugenden*, 7—11.

tom području nipošto nije riješena. To bi svakako značilo da imamo jedno odviše skromno poimanje o čovjeku, pa i netočnu misao o svojoj zadaći. Na nama leži dužnost tražiti i nanovo osvijetliti razna područja života pojedinca i zajednice, kako bi se modernim ljudima, suvremenim kršćanima, svećenicima, redovnicima — svima nama pomoglo da budemo više ljudi i da braću ljude iskrenije susrećemo kao ljude i kao kršćane. Možda nam nije više potrebna klasična razdioba kreposti, pa ni posebna sistematičnost. Ali je svakako potrebno da upozorimo, kako nije dovoljno biti vrijedan samo u svojoj službi, u svom pozivu, nego je mnogo više nužno postati vrijedan kao čovjek, i kao kršćanin. A to stvarno, nepatvoreno postati ne znači samo ispunjavati seriju zapovijedi i zabrana, zakona i običaja, kako su nam ih ljudi podesili za naše čudoredno ponašanje, nego treba zahvatiti šire i dublje. Treba se spustiti u svoje vlastito biće, i tu na izvorištu onoga što je etično u čovjeku slobodno i stvarateljski grabiti i natapati sva područja našeg života i djelovanja, svaki dan i svaki trenutak. Ta svijest odgovornosti za dobro, koje valja trajno punom predanošću ostvarivati, a da nas na to ne sile najprije zapovijedi i dužnosti, nego ljubav kojom uzvraćamo »dar« Onome koji nam je postao »darom«, to nazivamo čudorednom vrijednošću ili krepošću. Je li to malo? Ne zahvaća li to do u tančine cjelokupnu našu osobu i sve naše akcije? Ne traži li se za to jakost odozgo i Božja smjelost? Ali ona je uz nas i s nama! Filozofi neka filozofiraju! Teolozi moraju teologizirati! A naše je u sebi krepost utjeloviti i živjeti od trenutka u trenutak uvijek »savršenije« (LG 41)!

Nakon smrti kardinala J. Döpfnera Münchenski je ordinarijat izdao spomen-sličice: na naslovnoj stranici Murillovo Raspeće, s druge strane slika pokojnog kardinala, na trećoj stranici Pavlov motto: »Mi naviještamo Krista raspetoga« (1 Kor 1, 23) s kratkom biografijom pokojnika, a na poleđini prekrasna molitva kardinala J. H. Newmana: »O Bože, vrijeme je puno strave. Kristova stvar je kao u smrtnoj borbi. A ipak — nikad Krist nije moćnije stupao zemaljskim vremenom; nikada njegov dolazak nije bio razgovjetniji; nikada njegova blizina opipljivija; nikada njegova služba dragocjenija nego sada...!« I možemo dodati: nikada Kristu nisu trebali kreplosni ljudi više nego danas, ljudi koji su zaista spremni napustiti sebe i dopustiti da kroz njih žari ono autentično ljudsko i božansko, koje je kadro u tamu današnjih savjesti unijeti novo svjetlo i novu nadu!

Mijene u vrlinama

Pogledamo li oko sebe činjenično stanje, onda moramo ustanoviti da se čovjek razvija i mijenja. U procesu stalnih mijena on uvijek duhovno ne napreduje. Ponekad, dapače, znatno kržljavi. Epohe povijesti ne penju se u tom smislu uvijek strmom linijom prema gore, nego su više nalik krivulji s dosta istaknutim amplitudama i padovima.

Danas živimo u razdoblju osobito dubokih i brzih promjena. One proizlaze iz »čovjekove inteligencije i stvaralaštva, povratno djeluju na samog čovjeka, na njegove individualne i kolektivne sudove i želje, na njegov način mišljenja i djelovanja što se tiče stvari i ljudi. Zato već možemo

govoriti o pravom društvenom i kulturnom preobražaju koji zadire također u vjerski život« (GS 4, 2).

Ali postoje i goleme opreke: s jedne strane raspolaganje bogatstvom i ekonomskom moći, s druge glad, oskudica, analfabetizam; s jedne vrlo izoštren smisao za slobodu, s druge društveno i psihičko ropstvo; osjećaj jedinstva i uzajamne ovisnosti pojedinaca u nužnoj solidarnosti, odnosno svijet teško rastrgan silama koje se međusobno bore; proklamacija humanosti, sveopće ljubavi i bratstva, dotično oštri politički, društveni, ekonomski, rasni i ideološki razdori sa stalnom prijetnjom posvemašnjeg svezatornog rata; s jedne strane raste izmjena misli u dijalozima, sastancima svake vrste, preko sredstava priopćavanja, s druge same riječi kojima se izriču važni pojmovi u različitim ideologijama poprimaju vrlo različita značenja, pa mnogo puta pluralizam koji živimo nije olakšanje nego pomutnja i teret: ista riječ u različitim ustima i izrečena u drugim okolnostima ne znači isto; dok se s jedne strane marljivo nastoji ostvariti što savršeniji vremeniti poredak, s druge se ni izdaleka sukladno tome ne postiže duhovni rast i napredak (GS 4, 4).

»U tako zamršenoj situaciji mnogi naši suvremenici nisu u stanju pravo raspoznati vječne vrijednosti niti su ih sposobni valjano uskladiti s novim. Otuda ih spopada nemir i oni se trzaju između nade i tjeskobe kad se pitaju o sadašnjem toku događaja. Taj tok ljude izaziva, štoviše, sili ih da traže odgovor« (GS 4, 5).¹³

Iste se promjene ne zaustavljaju ni pred pojmom »krepost« ili »vrlina«, jer je taj pojam toliko srastao s čovjekom i s njegovim svijetom. Nije slučajno da se u naše doba mnogo govori o »historičnosti čovjeka«, pa s time u vezi i o »promjeni vrlina«. U pojedinim se naime razdobljima neki vidovi vrlina više cijene. Tako se danas, bar teoretski, uzdiže iskrenost i otvorenost, velikodušnost pomoći u bijedi, kod elementarnih nesreća i katastrofa, gdje nerijetko već sudjeluje i veći dio čovječanstva, ljubav prema miru, borba za pravdu u svijetu i sl. Neki drugi kreposni vidovi nipošto ne oduševljavaju. Tko se danas još zanosi dubokom pobožnošću? Tko stvarnom poniznošću i skromnošću? Pa tako i u govoru. Brilljantnim riječima se slavi čovjek human, pošten, velikodušan da priskoči u pomoć, tvorac jedinstva, zabrinut za mir i pravdu u svijetu. Takav u svima pobuđuje simpatiju i oduševljenje. Naprotiv, ne zanima nas niti privlači čovjek ponizan, pobožan, čist, poslušan. Promjena ide tako daleko da stavlja u pitanje sam pojam »vrline« ili »kreposti«. Biti »krepostan čovjek« više nije ni častan titul, a niti je u smislu amerikanizma — koji je hoćeš-nećeš široko prevladao — atrakcija za muškarce, jedva još za žene.

Nema sumnje da se na području shvaćanja vrlina događaju stvarne promjene. Neki vidovi »kreposna čovjeka« dolaze u žarište, uzdižu se i veličaju, dok drugi ostaju u sjeni. Bilo je epoha kad su duh pokore i siromaštva toliko obuzeli ljude da su gotovo u masama stupali u tercijare

¹³ Usp. komentar konc. konstitucije *Crkva u sadašnjem svijetu (Gaudium et spes)* od Ch. Moellera, u *LThK, Das zweite Vatikanische Konzil*, Bd. III, Herder, 1968, *Artikel 4*, str. 294—297, gdje autor vrlo precizno u smislu povijesti redakcije teksta želi naglasiti težinu pojedinih izraza koji su preradbom i emendacijama dali relevantnost zadnjem odobrenom tekstu.

prosjačkih redova (franjevce, dominikance, karmelićane). Danas je to rijetkost. Bilo je vremena kad su križ i patnja toliko proželi cjelokupnu kršćansku pobožnost, čak i teologiju, da se gotovo zaboravilo na radost Uskrsnuća. Sjetimo se samo »Križnog puta« inače uvijek vrijedne pobožnosti, kako svršava u grobu bez uskrsne radosti. Sjetimo se nekadašnje »Uskrsne vigilije« kako se vršila na Veliku subotu ujutro, u tami, gotovo iza zatvorenih vrata. U XVI. stoljeću, kad su reformatori posebno napadali podložnost autoritetu Crkve, ustade čitava plejada svetaca kojima je poslušnost Crkvi prva krepost. Neki su je redovi, kao Družba Isusova, bili uzeli za temelj svoga života. Tada je aktivna inicijativa pojedinaca u Crkvi bila u drugom planu.

Ove i slične promjene ne mogu nas navesti da zaključimo da su se s vremenom mijenjale i same »moralne vrijednosti«. Ono što se je mijenjalo jest shvaćanje vrijednosti i, s time u vezi, shvaćanje vrlina ukoliko su bile usmjerene na iste vrijednosti. Sukladno uzdignutim etičkim vrijednostima, uzdizale su se i odgovarajuće kreposti.

Možemo li ipak govoriti o promjeni »same vrline« kao takve? Pripazimo na preciznost i točnost! Koje i kakve bi se vrline mogle ili čak morale promijeniti? One na kojima počiva valjan ljudski i kršćanski život? Mogu li se te vrline ikada mijenjati?

»Božanske kreposti« se ne mijenjaju. Vjera, ufanje i ljubav, kaže sv. Pavao, »ostaju« (1 Kor 13, 13). One se mogu na razne načine živjeti, o čemu svjedoče i razne škole kršćanske duhovnosti kao i razni crkveni redovi. Treba tražiti metodu i oblik kako ih u svakoj epohi povijesti utjeloviti u stvarnu situaciju života. Ali one ostaju, jer, jednostavno tvore »esse christianum« — kršćansku bit, ili »ornat milosti«, kako su se izražavali stari.¹⁴

Isto se mora reći o tzv. »stožernim krepostima«. Neće li dovijeka biti u cijeni »razborit čovjek«, mada se mogu očekivati uvijek nova očitovanja iste razboritosti, kakva odgovaraju dotičnom vremenu? Možemo li zamisliti poštena čovjeka a da nije »pravedan«, bez obzira na očitovanja same pravednosti koja valja da bude modificirana prema prilikama i okolnostima? Drukčiji će biti tip u monarhiji, drukčiji u demokraciji, drukčiji u kapitalizmu, drukčiji u socijalizmu; privatna pravda može uzmaknuti pred pravdom u svijetu, itd. Smijemo li smatrati »hrabrost« zastarjelim inventarom kršćanskog naprezanja, bez obzira kako će se konkretno danas ostvariti njezini tzv. »pripadni dijelovi«: širokogrudnost, velikodušnost, strpljivost i ustrajnost?¹⁵ Mislimo li da je »umjerenost zaista nešto što se više ne odnosi na modernog čovjeka? Zar umjerenost u sebi ne sadrži poštenje, dobrotu, suzdržljivost i druge važne vidove normalnog odvijanja valjanog ljudskog i kršćanskog života? Kad bi, na primjer, suzdržljivost danas bila usađena vrlina u srce tolikih ljudi na odgovornim mjestima, ne bi se događala ni tolika pronevjerena, teške krađe, nezakonita bogaćenja; ne bi se dešavalo da neki službenik

¹⁴ Usp. K. Hörmann, *Tugend*, u *Lexikon der christlichen Moral*, Tyrolia Vrl., 1606—1614.

¹⁵ Usp. A. Živković, *Kršćanske kreposti*, Zagreb, 1942, 290—306.

pođe sa ženom svoga kolege s radnog mjesta, niti bi tolike žene zanemarile svoje muževe i djecu zato jer su se susrele s nekim koji ih je seksualno fascinirao.

Osim toga, valja dobro lučiti mijenu u vrlinama od promjene načina u građanskom ponašanju. Istina, i u građanskom ili bontonskom ponašanju dolaze u obzir neki vidovi moralnih vrijednosti; ta su ponašanja u »širem smislu« etička, ukoliko nijedno čovjekovo djelovanje ne može biti isključeno iz onoga što tvori cjelinu čovjeka kao moralne ličnosti. Ipak takva djelovanja nisu autentično etička ponašanja. Biti točan na poslu, uredan u svojim akcijama, vjeran u svojim zaduženjima, osjetljiv na fin način govora, itd., sve to i slično može izvoditi »vrijedan čovjek u poslu«, kako smo gore rekli, makar je inače moralno loše kvalificiran. Građansko lijepo ponašanje zahvaća površinski dio čovjeka, pa moralnost dotiče ili u nju ulazi »izdaleka«, površinski, u širem smislu riječi. Tu se nalazimo tek na rubu onoga što znači »biti čovjek« ili »biti kršćanin«. Zato tu postoje i mnoge oscilacije. U svakom slučaju, bila bi zabluda ta općegrađanska lijepa ponašanja, koja se često vrlo mijenjaju, zamijeniti s promjenom same vrline kao takve.

Nadalje, postoji mogućnost da ljudi vlastitom nemarnošću, nedovoljnom otvorenošću za etičke vrijednosti, stvarnom krivnjom izgube osjećaj za neku određenu vrlinu. U takvim se slučajevima može dogoditi da se neka krepost hitro proglašava »zastarjelom«, umjesto da se kritički ispita čovjekov stav prema njoj. Znamo da postoji u nekim ljudima tzv. »tupa savjest«. Moramo reći da isto tako postoji i stanovito »otupljenje« prema kreposti. Takvo se otupljenje ne ograničuje samo na jednu krepost, nego više-manje zahvaća mnoge pravce duhovnog života, ponekad sav horizont, cjelokupno područje nastojanja, pa se time zapada u mlakost ili duhovnu sklerozu, gdje se jednostavno postepeno gubi svaki smisao za ono što valja. To je opća tupost za duhovno u čovjeku, za više vrijednosti, za djelovanje Duha Svetoga.

Iz rečenoga je očito da ne smiemo govoriti o promjeni kreposti u nekom općem, neizdiferenciranom smislu. Valja imati na umu da su kršćani našega vremena, viernici kojima pristupamo i s kojima dolazimo u trajan kontakt, ljudi svake vrste, danas otvoreni za neke etičke vrijednosti, dok su za druge zatvoreni, gotovo bih rekao, slijepi i gluhi. Tako nas razmatranje sili da pripazimo na rječnik kojim naviještamo, na ton kojim iznosimo, na akcente koje stavljamo na neke vrijednosti, a na druge ne. I govor i ton i akcenti mijenjaju se i mijenjat će se, ali bitnost kreposti, sržnost onoga što sačinjava kreposna čovjeka ostaje baš kao što ostaje i ostat će do konca ono nešto u čovjeku bitno što čovjeka definira čovjekom a ne nekim drugim bićem.¹⁶

Prema tome, potrebno je mirno i odlučno otkloniti jednostrana tumačenja koja bi se odviše vezala uz dotično doba, pa bilo to i ovo naše. Za svako doba bez iznimke, bez obzira na koji će se način primijeniti, kon-

¹⁶ Usp. Akta III. nacionalnog teološkog kongresa tal. teologa od 2.—4. siječnja 1969, u AA. **VV. Il linguaggio teologico oggi**, Ancora ed., Milano, 1970.

kretno ostvariti i u situaciju utjeloviti bitne strukture kršćanskog života, uvijek vrijedi Gospodinova riječ: »Budite, dakle, savršeni kako je savršen vaš nebeski Otac« (Mt 5, 48).

L'HOMME VERTUEUX — LE BUT ET LE DEVOIR

Résumé

En analysant d'abord la vertu, l'auteur signale qu'on ne peut pas la séparer de l'homme concret, ni la considérer isolée et abstraitement: les vertus sont la spécification de la personne de l'homme. En effet, la réponse de l'homme à l'appel de Dieu découle de son option fondamentale pour le bien — et cela exige la totalité de la personne. Ceci se manifeste dans les actes catégoriques et particuliers qui sont des symboles de la personne humaine. L'auteur entreprend la discussion théologique sur la nouveauté de la transformation du langage et la compréhension de la vertu dans le sens de l'appel universel à la sainteté dans l'Eglise (LG N. 38—42).

L'homme moderne ne lutte pas contre la vertu comme telle, mais contre ses caricatures: différentes formes de »sainteté«. L'expérience fondamentale de l'éthique montre qu'il est impossible de concevoir la vie humaine et chrétienne authentique sans valeur de la vertu. Par conséquent, ce terme doit trouver indispensablement la place dans l'éthique moderne. Malgré les égarements du passé, la pensée de l'Occident estimait la doctrine de la vertu comme une forme fondamentale, à l'intérieur de laquelle on essayait démontrer systématiquement ce que l'homme »doit« faire. La pensée de l'Orient (la philosophie des Indes, l'hindouisme, le bouddhisme, le zoroastrisme, le confucianisme, le taoïsme) met la vertu dans l'optique primaire de l'homme authentique. Même l'éthique marxiste connaît et exige des »vertus naturelles«.

Cette expérience d'une éthique humaine unifiée se trouve affirmée dans l'Écriture Sainte partout où on parle de »l'homme juste«. Ici »l'homme« est intégré dans le »croyant«. Les formes d'un anthropocentrisme qui nieraient cette plénitude ou qui auraient séparé d'elle certains aspects — seraient fausses. Par la réflexion théologique, en se servant de l'herméneutique moderne, l'auteur expose — d'une façon concrète et existentielle — le sens: »être vertueux dans sa profession« (si la profession prend seulement une partie de l'homme) et »être vertueux dans sa vocation« (dans le sens que la vocation prend toute la personne). Tous les deux aspects de la »vertu« s'acquièrent par l'étude, l'expérience et l'exercice. Ensuite, il analyse le sens »être vertueux en tant que l'homme«. Ici il s'agit de la valeur éthique primordiale et de l'impératif indiscuté. Tout cela est englobé dans »la nouveauté« du Christ, où on répond au don offert par Dieu en Jésus-Christ par le »don« de soi-même qui est la seule vraie logique de Dieu et le vrai culte de Dieu. Ici est insérée l'existence chrétienne (et des chrétiens anonymes, malgré qu'ils ne le sachent pas).